

*Т.Б. ХАРЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні

Постановка проблеми. Сучасний стан антропогенного навантаження на навколишнє середовище переконливо демонструє протиріччя між зростаючими потребами населення та обмеженими виробничими ресурсами. Боротьба із забрудненням довкілля стає однією із глобальних проблем людства. Проблеми зниження антропогенного навантаження на біосферу переросли із локального рівня на глобальний в Україні та у світі. Забезпечення сталого розвитку неможливе без розробки нової стратегії ведення господарства, метою якої є збалансування економічних, соціальних та екологічних процесів як у середині конкретної держави, так і на світовому рівні. В Україні технологічна оснащеність промисловості та сільського господарства недостатньо враховує їхній вплив на стан навколишнього природного середовища, що призводить до екологічної кризи. Одним із можливих шляхів розв'язання екологічних проблем є обмеження тих видів господарської діяльності, які їх викликають, а також впровадження нових екологічно чистих виробництв. Перехід на нові, екологічно чисті технології приведе до збільшення прибутків підприємців і появи нових етичних норм, в основу яких покладені екологічні цінності. Саме такий підхід може забезпечити гармонійне співіснування суспільства та природи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження екологічно чистих технологій та розвитку органічного виробництва в Україні висвітлені у працях великої кількості вчених і практиків. Так, пи-

танням дослідження міжнародного досвіду розвитку органічного виробництва присвячені праці С. Антонця [1], О. Григор'євої [4], Е. Ковалева [6], О. Середи [10], Н. Прокочук [13]. Проблеми розвитку органічного виробництва в Україні висвітлені у працях В. Артиша [2], Л. Бойко [3], Т. Зайчука [5], Ю. Сагайдак [9], Т. Чайки [11], Ю. Чухліб [12] та інших вітчизняних науковців. Проте, на нашу думку, досі залишається невирішеним питання оцінки перспектив і потенціалу розвитку органічного ринку в сучасних умовах.

Мета статті – аналіз необхідності запровадження органічного виробництва в Україні, дослідження основних проблем його розвитку й визначення подальших перспектив в умовах ринкового способу господарювання.

Виклад основних результатів дослідження. Україна є аграрно-промисловою державою. За економічними оцінками аграрний сектор економіки, забезпечуючи продовольчу безпеку та незалежність країни, формує 17% ВВП і близько 60% фонду споживання населення [8]. Проте внаслідок інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, підвищення антропогенного навантаження на навколишнє середовище поширюються процеси деградації в системі ведення сільського господарства, відбувається зменшення родючості ґрунтів, збільшується забрудненість пестицидами. Все це негативно позначається на якості продуктів харчування, сировини, відбувається зниження експортного потенціалу країни, збільшується рівень захворюваності населення. Розв'язання даного кола проблем можливе лише шляхом відмови від застарілих техно-

логій виробництва та переходу до альтернативних методів господарювання. Одним із таких методів є органічне виробництво.

Органічне виробництво – це цілісна система господарювання й виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівня біологічного різноманіття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів утримання тварин і методу виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених із використанням речовин та процесів природного походження [5].

Групою дослідників Департаменту сільського господарства США (USDA) запропоновано визначення органічного виробництва як системи сільськогосподарського виробництва, що забороняє або значною мірою обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, стимуляторів росту й харчових добавок до кормів при відгодівлі тварин.

Саме запровадження методів органічного ведення сільського господарства дасть змогу забезпечити ефективність функціонування екологічного ринку, що збільшить кількість екологічно чистої продукції, підвищить рівень екологічної освіченості населення, стимулюватиме раціональніше використання природних ресурсів та мінімізуватиме збитки від порушення екологічної рівноваги. Також розвиток екологічного ринку передбачає впровадження інновацій, енерго- і ресурсозберігаючих технологій. Запровадження органічного виробництва уможливило б підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва, зменшити рівень безробіття у сільському господарстві, збільшити обсяги експорту сільськогосподарської продукції й підвищити конкурентоспроможність українських виробників на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Останні дослідження світового ринку органічної продукції показують, що ринок знаходиться у фазі активного розвитку та є альтернативою споживанню екологічно небезпечної продукції. Якщо у 2003 році його світовий обсяг становив 25 млрд дол., то вже у 2011-му він збільшився до 60 млрд дол. Так, за результатами досліджень, про-

веденими провідними організаціями органічного руху (IFOAM, FiBL, The Datamonitor Group), екологічним виробництвом сільськогосподарської продукції займаються близько 1,8 млн господарств, які використовують 37,2 млн га угідь. При цьому понад третина виробників знаходяться в Азії, Африці та Латинській Америці. За прогнозами до 2014 року світове споживання органічної продукції збільшиться на 61% і досягне 97 млрд дол., а до кінця 2020 року – 200 млрд дол. [4]. Серед основних передумов зростання ринку органічної продукції можна виділити наступні: періодичні екологічні харчові кризи та зростання недовіри до традиційних продуктів; суспільний рух щодо шкідливості генетично-модифікованих компонентів, що містяться у продукції; зменшення тривалості життя й підвищення рівня захворюваності населення; втрата біологічного різноманіття та підвищення антропогенного навантаження на навколишнє середовище.

На нинішній час основною тенденцією розвитку органічного ринку світу є стрімке зростання попиту на органічні продукти. Аналітиками визначено такі характерні риси світового ринку органічної продукції: концентрація попиту в розвинутих країнах; підвищення попиту в країнах, що розвиваються; консолідація учасників ринку й розвиток дистрибуції органічної продукції [4]. Родоначальником органічного руху є США, проте сьогодні лідером органічного споживання є Данія, де щорічно на придбання органічних продуктів витрачається в середньому 138,6 євро на особу. Для порівняння, італійці щорічно витрачають 25 євро на особу, німці – 70,7, швейцарці – 131,5, датчани – 51, шведи – 75,4, українці – 0,10 євро [12].

Проте, на думку багатьох науковців, в Україні зростає попит на органічну продукцію. Так, за даними Е. Мілованова обсяг внутрішнього ринку споживання органічної продукції в 2011 році становив 5,1 млн євро, що у два рази більше показників 2010 року й у дев'ять разів перевищує показники 2005 року. За рік споживання органічної продукції з розрахунку на одну людину збільшилося з 55 коп. (2010 р.) до 1 грн 24 коп. (2011 р.) [13].

В Україні розвиток органічного руху почався у 90-х роках ХХ ст. У той час в Україні ще не були сформовані власні інституції, тому сертифікацією та експортом органічної продукції займалися великі міжнародні трейдерські організації. Нині за даними Федерації органічного руху України в країні сформований певний потенціал для розвитку вітчизняного органічного виробництва. Придбати органічні продукти можна в більшості супермаркетів, спеціально створених органічних магазинах і через інтернет. Площа сертифікованих сільськогосподарських угідь, відведених під органічне виробництво, становить більше чверті мільйона гектарів і за цим показником наша держава

займає 21 місце у світі. Частка сертифікованих органічних площ серед усіх сільськогосподарських угідь України дорівнює 0,7%. Крім того, сертифіковано 200 тис. га дикорослих. Також із тенденцій останніх років доцільно виділити тенденцію наповнення внутрішнього харчового ринку органічною продукцією власного виробництва. Це, насамперед, крупи, соки, сиропи, мед, м'ясні й молочні вироби. Серед вітчизняних товарів на ринку органічної продукції більш поширені гречана, перлова та пшенична крупи, макаронні вироби, молочні й м'ясні.

Загальну площу сільськогосподарських угідь і сертифікованих органічних господарств наведено у таблиці.

Загальна площа органічних сільськогосподарських угідь та кількість органічних господарств в Україні

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Площа, га	241980	242034	249872	269984	270193	270226	270320
Кількість господарств	72	80	92	118	121	142	155

Джерело: [8].

Попит на органічну продукцію переважно представлений споживачами 40-49 років, що пояснюється кращим матеріальним становищем даної вікової групи й більшою обізнаністю щодо здорового способу життя. Певною проблемою є вартість органічної продукції в Україні, оскільки вона приблизно на 40% вища за традиційну (для порівняння, у США та Німеччині на 10-15 %). Саме цей чинник, на нашу думку, стримує розвиток органічного ринку й органічної сертифікації, асортименту органічної продукції. Близько 60% українців готові перейти на споживання органічної продукції, якщо її вартість перевищуватиме вартість стандартних продуктів не більше ніж на 10-25%, проте в умовах нерозвиненого органічного ринку України вона може досягати 100%. Необхідно зауважити, що за даними Т.О. Чайки [11] переважна більшість українських споживачів позитивно ставляться до органічної продукції та готові її купувати за наступних умов:

забезпечення й підтвердження контролю якості з боку держави;

доступність повного асортименту продукції у торговельній мережі;

націнка на органічну продукцію у розмірі 10-20% відносно традиційної.

Потенціал для розвитку органічного виробництва в Україні є, про що показують експертні оцінки вітчизняних земельних угідь, придатних для ведення органічного сільського господарства. В Україні нараховується близько 8 млн га екологічно чистих земель. Вони переважно знаходяться у Полтавському, Східно-Луганському, Вінницькому, Прикарпатському та Подільському регіонах України. За аналітичними розрахунками, інвестиції в органічне виробництво можуть окупатися від 2 до 10 років. Однією з важливих статей витрат виробника органічної продукції є сертифікація. Органічне сільськогосподарське виробництво для підтвердження статусу виробника органічної продукції повинно пройти процедуру сертифікації. Відповідно до положення 31 Постанови Ради Європейського Співтовариства (ЄС) 834/2007: для забезпечення відповідності виробництва органічних продуктів вимогам правил ЄС щодо органічного виробництва діяльність, яка здійснюється операторами на всіх етапах процесу виробництва, підготовки та реалізації органічної продукції, повинна перевірятись у рамках системи кон-

тролю, яка створена і функціонує відповідно до правил [2]. Виробнику сертифікація надає документальне підтвердження його діяльності відповідно до певних встановлених вимог та можливість реалізувати свою продукцію як органічну з певною надбавкою, споживачу – гарантує екологічну чистоту даного продукту. Сертифікацію здійснюють відповідно до стандартів органічного виробництва. Нині у світі представлені такі три головні групи стандартів:

- міжнародні приватні або міжурядові рамочні стандарти (IFOAM, FAO);

- основоположні стандарти або директиви (постанови Ради Європейського Союзу, японський стандарт якості сільськогосподарської продукції (JAS));

- приватні стандарти органічного виробництва (Німеччини – Bioland; Швейцарії – Bio Suisse).

В Україні процес сертифікації органічної продукції регламентується Законом України «Про органічне виробництво» від 21.04.2011 року та передбачає сертифікацію усіх суб'єктів, які беруть участь у виробництві органічної продукції. В Україні сертифікацією органічної продукції займається сертифікаційна компанія «Органік стандарт» відповідно до вимог Євросоюзу. Прийняття даного законодавчого акта повинно прискорити процеси становлення й розвитку ринку органічного виробництва.

На нинішній час повільний розвиток органічного ринку в Україні спричинений низкою наступних факторів:

- відсутність масового попиту – продукція орієнтована на невеликий сегмент споживачів. Це пояснюється високою ціною органічної продукції та низькою екологічною свідомістю населення;

- відсутність вітчизняного законодавчого забезпечення сектору органічного виробництва. Цей фактор більшість експертів вважають головним чинником, що стримує розвиток органічного виробництва. Для прикладу, за кордоном органічний рух має державну підтримку, гарантовану відповідним законодавством;

- відсутність державних стандартів на органічну продукцію, ефективної системи акредитації та сертифікації й маркування ор-

ганічної продукції. Особливістю органічної сертифікації є перевірка відповідності продукції встановленим вимогам на всіх етапах бізнес-процесів – від контролю сировини до процесу реалізації продукції. Згідно з вимогами країн ЄС, екологічне маркування дозволяється лише після підтвердження статусу виробника органічної продукції;

- невелика кількість сертифікованих земель (0,7% від загальної площі усіх земель сільськогосподарського призначення). На їхню сертифікацію необхідно не менше п'яти років за умови, що біохімічні показники ґрунтів відповідають необхідним вимогам;

- відсутність достатньої кількості офіційно зареєстрованих сертифікаційних центрів, що не дає права виробникам продавати продукцію як органічну;

- змінні витрати при виробництві органічної продукції в кілька разів вищі за традиційну, що пояснюється більш тривалим технологічним циклом виготовлення (наприклад, для вирощування екологічно чистих курчат необхідно 6 міс.);

- недостатня кількість кваліфікованого сільськогосподарського персоналу (агрономів, економістів, технологів), що спеціалізуються на вирощуванні сільськогосподарської продукції;

- нерозвинений ринок органічної продукції, що призводить до відсутності інфраструктури реалізації такої продукції;

- слабкий розвиток внутрішньої інфраструктури;

- слабкий розвиток інтеграції з міжнародними структурами;

- обмежений доступ на зовнішні ринки органічної продукції;

- відсутність належного державного забезпечення (популяризація технологій органічного землеробства, екологічна освіта населення та виробників сільськогосподарської продукції, консультаційна підтримка виробників, спеціалізовані тренінги для керівників господарств) [12].

Розв'язання зазначених проблем дасть змогу забезпечити ефективний розвиток органічного виробництва в Україні, оскільки потенціал для цього є. Ринок органічної продукції Європейського Співтовариства за даними асоціації «БіоЛан Україна» стано-

вить 6-7% і має тенденцію до зростання [8]. Це є можливістю для українських виробників реалізувати свою продукцію на міжнародному ринку. Найбільш перспективним є ринок Німеччини, яка почала розвивати органічне виробництво ще у 80-ті роки ХХ ст. Також органічна галузь може приваблювати інвесторів рентабельністю 40% і зростаючим попитом в Україні та світі. Збільшити кількість виробників органічної продукції можливо шляхом державної підтримки (субсидювання, пільгове кредитування, дотації) даної діяльності, особливо у перші три роки. Також важливим інструментом реалізації потенціалу органічного виробництва є запровадження сертифікаційних знаків екологічного маркування, пропаганда культури споживання органічної продукції, підвищення рівня життя населення.

Висновки. Органічне виробництво є перспективною галуззю АПК в сучасних умовах зростання антропогенного впливу на навколишнє середовище. Для ефективного функціонування даного сектора економіки необхідно є комплексна державна підтримка, наближення вимог української системи стандартизації до міжнародної, запровадження у практику господарювання сільськогосподарських підприємств ефективних моделей органічного виробництва, підвищення екологічної свідомості споживачів. Реалізація даних положень дасть змогу суттєво збільшити темпи розвитку вітчизняного органічного ринку, розширити асортимент органічної продукції та підвищити конкурентоспроможність продукції українських виробників на зовнішньому ринку.

Список використаних джерел

1. *Антонець С.С.* Формування ринку екологічно безпечної продукції при органічному землеробстві / [С.С. Антонець, В.В. Писаренко, Т.В. Лук'яненко та ін.] // Економіка АПК. – 2010. – №4. – С. 15-19.
2. *Артиш В.І.* Організаційно-економічні передумови формування ринку екологічно чистої продукції в Україні / В.І. Артиш // Економіка АПК. – 2009. – №2. – С.117-120.
3. *Бойко Л.* Передумови розвитку органічного виробництва в Україні / Л. Бойко // Землевпоряд. вісн. – 2001. – №2. – С. 31-35.
4. *Григор'єва О.М.* Біологізація землеробства в підзоні Північного Степу України /О.М. Григор'єва, М.І. Черячукін, М.І. Григор'єв, Л.П. Дзюба // Вісн. Полтавської держ. аграр. академії. – 2012. – №2-3. – С.21-24.
5. *Зайчук Т.О.* Вітчизняний ринок екологічно чистих продуктів харчування та шляхи його розвитку / Т.О. Зайчук // Економіка і прогнозування. – 2009. – №4. – С.114-125.
6. *Ковал'єв Е.* Органическое земледелие – ответ на вызов времени / Е. Ковал'єв // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – №9. – С.22-28.
7. Методика вирощування органічних продуктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biolan.org.ua>.
8. Принципи органічного виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organic.com.ua>.
9. *Сагайдак Ю.А.* Формування та розвиток ринку екологічних товарів і послуг в Україні / Ю.А. Сагайдак // Наукові праці НУХТ. – К.: НУХТ. – 2011. – Вип. 39. – С. 111-114.
10. *Середа О.В.* Статус діючих речовин, зареєстрованих в Україні пестицидів відповідно до норм Європейського Союзу / О.В. Середа, Н.І. Дзюбаненко, М.В. Козловська // Агроекологічний журнал. – 2008. – №2. – С.29-36.
11. *Чайка Т.О.* Передумови розвитку органічної продукції в Україні / Т.О. Чайка // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – №4. – Т.1. – С. 233-240.
12. *Чухліб Ю.О.* Стан розвитку органічного виробництва в Україні й Полтавській області та перспективи його дослідження / Ю.О. Чухліб // Вісн. Полтавської держ. аграр. академії. – 2012. – №2. – С. 207-211.
13. *Prokopchuk N.* Ukraine: Country Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orgprints.org>.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2013 р.

* * *